УДК 343.9:343.352(477)

Сухоребрий І.І.
аспірант кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії

Проблемні питання застосування кримінально-правових засобів до юридичних осіб, при вчиненні ними корупційних злочинів

Цивілізаційний шлях розвитку будь-якої правової держави передбачає наявність функціонування на достатньо високому рівні юридичних осіб, як рівноправних суб'єктів різного роду правових відносин. Забезпечення прав юридичних осіб, в тому числі від корупційних зазіхань, є безумовно однією з зобов'язань держави, передусім така протидія корупційним злочинам повинна відбуватись через застосування передбачених законодавством кримінально-правові засоби.

Впровадження в українське законодавство такого суб'єкта корупційних діянь як юридична особа викликане не лише взятими Україною перед міжнародною спільнотою правовими зобов'язаннями, проте й у зв'язку з існуванням тієї ситуації, яка склалася з високою розповсюдженістю та суспільною небезпекою корупційних проявів. Потреба прийняття Закону України ««Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» існувала давно, про що неодноразово вказувалося в юридичній літературі.

Дослідженням проблеми впровадження в кримінальне законодавство юридичної особи, як суб'єкта корупційних злочинів в різні часи займались видатні науковці такі, як П.П. Андрушко, Л.В. Багрій-Шахматов, Е. Бенфілда, В.І. Борисов, Б.В.Волженкін, А.І. Долгова, Гуторова Н., Лихова С., С.В. Максімов, Навроцький В., Дж. Ная. Проте більшість наукових праць, незважаючи на великий професійний рівень наукового дослідження, були присвячені питанню статусу юридичних осіб як суб'єкта корупційних правопорушень взагалі, не вдаючись до подробиць класифікації корупційних діянь за рівнем суспільної небезпеки, а тому проблема застосування кримінально-правових засобів до юридичних осіб,

при вчиненні ними корупційних злочинів, залишилась в цілому не вирішеною та потребує детального вивчення.

Нашою метою є дослідження особливостей притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб, при вчинені ними корупційних злочинів, через застосування кримінально-правових засобів, які передбаченні в оновленому вітчизняному антикорупційному законодавстві.

Сама ідея впровадження в українському законодавстві відповідальності юридичних осіб в зв'язку з вчиненням їх представниками корупційного злочину видається доволі вдалою, хоча б з того боку, що в даному випадку така схема притягнення до відповідальності юридичних осіб, дозволяє уникнути проблеми вирішення питання про склад юридичної особи як суб'єкта злочину, що взагалі в концепції вітчизняного кримінального права є абсолютною новацією.

Незважаючи на встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за вчинення корупційних злочинів, в науковому колі існують противники впровадження подібного роду суб'єктів злочинів. Так, Павлинов А. в якості одного з аргументів помилковості визнання юридичних осіб суб'єктами злочинів наводить неузгодженість його з принципом особистої винної відповідальності. З наслідком перетворення індивідуальної кримінальної відповідальності на колективну [8,с. 64].

Саме тому, незважаючи на те, що основний акцент Закону України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» зроблений на протидію корупційним злочинам, які вчиняються представниками юридичних осіб, сама назва вказаного Закону та формулювання деяких статей, видаються не зовсім вдалими, та потребують доповненням після слова «*…вчинення…»* поставленням словосполучення «*…їх представниками…*».

Проблемним з правозастосовного боку видається й визначення кола представників юридичних осіб (*її керівник або інша уповноважена особа*)(3, с.1), за корупційні злочини яких несе відповідальність і юридична особа. Відсутність конкретики в терміні «уповноважена особа» створює не аби-яку складність в застосуванні кримінально-правових засобів до юридичних осіб, зокрема при притягненні подібного роду представників юридичної особи

до кримінальної відповідальної, при вчиненні ними корупційних злочинів в інтересах даних юридичних осіб.

Нечіткість в визначенні правового статусу представників юридичної особи, на тлі проблеми диференціації персоніфікованої кримінальної відповідальності до службовців юридичних осіб та кримінальної відповідальності юридичних осіб безпосередньо, фактично з відсутністю визначення правового статусу представників юридичних осіб, досить ускладнює застосування кримінально-правових засобів до юридичних осіб. Виходячи з такої ситуації видається, що уточнення правового статусу представників юридичної особи можливо буде досягнути через зміну словосполучення «уповноважена особа» на «відповідно документально уповноважена особа».

Взагалі незвичайною є новація введення такого суб'єкта відповідальності в вітчизняне законодавство, також у зв'язку з тим, що інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб являється традиційним інститутом англо-американського загального права і дуже нерішуче впроваджується в канву європейського континентального кримінального права. Разом з тим, як вважає Наумов А.В.: "Каменем спотикання на шляху введення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб є помилкове протиставлення класичного принципу континентального європейського кримінального права про особисту відповідальність винуватої особи і вказаного принципу англо-американського кримінального права"[7,с.108]. Тому протиріччя між традиційним класичним і новим інститутом кримінальної відповідальності видаються також уявними.

Тепер перейдемо до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» № 1508-VI, від 11.06.2009 р., зокрема до змін до кримінального кодексу України, що стосуються встановлення кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів у приватній сфері.

Наприклад, встановлення в ст. ст. 235-4 та 235-5 КК України кримінальної відповідальності за вчинення комерційного підкупу та підкупу особи, яка надає публічні послуги відповідно, за які, до речі, згідно ст. 2 Закону України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» можуть нести відповідальність також й юридичні особи, на подібність ст.369 КК

України передбачено також й одну з умов звільнення від відповідальності, що полягає у добровільній заяві особи про надання чи передачу неправомірної вигоди до порушення кримінальної справи щодо неї органу, наділеному законом правом порушувати кримінальну справу.(4, с.1)

Проте, вказані норми не враховують можливості навмисного вчинення особою корупційного правопорушення з метою – притягнути юридичну особу до відповідальності. Адже можлива ситуація, коли представник юридичної особи після, наприклад, давання хабара в інтересах юридичної особи добровільно заявить про це і буде звільнений від кримінальної відповідальності, а юридична особа, враховуючи положення вказаного Закону буде нести відповідальність.

Враховуючи це, є доцільним у вказаному Законі передбачити, що в разі звільнення особи, яка вчинила правопорушення в інтересах юридичної особи, від кримінальної чи адміністративної відповідальності по реабілітуючих обставинах, звільняється від відповідальності і сама юридична особа.

Крім того, зацікавлені особи з метою ліквідації підприємства чи обмеження його діяльність у визначеній сфері, можуть знайти особу, яка за визначену плату зможе піти на позбавлення своєї волі, вчинивши корупційний злочин «від імені та в інтересах» небажаного підприємства. Тому для недопущення таких «брудних» механізмів видається за доцільне передбачити в даному Законі, що такі санкції як *заборона займатися певним видом діяльності чи ліквідація суб'єкта господарювання, можуть застосовуватися лише тоді, коли корупційний злочин був скоєний керівником юридичної особи чи його заступникам або з відома одного з них*.

Дані положення потрібні для захисту юридичної особи. Адже описаними способами можна «прибрати» «небажане» підприємство незалежно від його величини і все буде в передбачених Законом рамках.

Взагалі не зовсім виправданим, на нашу думку, видається застосування кримінально-правових санкцій до юридичних осіб за один факт підкупу, який сам по собі, без відповідної поведінки особи, яку намагаються підкупити, не тягне не тільки ніякої шкоди, яку можливо чітко визначити, але й реальної загрози її завдання. Саме тому доцільність криміналізації підкупу, вчиненого юри-

дичною особою, викликає деякі сумніви. Така криміналізація може поставити під загрозу стабільність господарчої та іншої діяльності. І це також є одним із аргументів до того, що ототожнювати юридичну особу з хабародавцем навряд чи є правильним. В Цивільному кодексі України (далі ЦК України) юридична особа визначається через термін "організація", під яким у науці розуміють об'єднання, що спільно реалізують програму або мету та діють на основі певних правил та процедур[4,с.76]. У такому разі здається можна було б взагалі відмовитися від ідеї введення в українське кримінальне законодавство такого суб'єкта злочину як юридична особа та здійснювати їх притягнення до кримінальної відповідальності, у разі вчинення корупційного злочину, як злочинну організацію. Але згідно КК України метою діяльності такого злочинного об'єднання є вчинення злочинів з ретельною довготривалою підготовкою або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб [6,с.95]. Що ж стосується юридичних осіб, то державна реєстрація є їх невід'ємною ознакою і вони набувають статусу юридичної особи лише з моменту їх державної реєстрації. Дані державної реєстрації включаються до єдиного державного реєстру, до якого вносяться відомості про організаційно-правову форму юридичної особи, її найменування, місцезнаходження, мету установи, а також інші відомості[12,с.84-85]. Як зазначає Бринцев О.В.: "Організаційно-правова форма юридичної особи – це встановлена нормами права конструкція, що визначає форму власності, на якій заснована особа, кількість учасників, характер їх прав на майно особи, участь у складі і в діяльності особи, майнову відповідальність, взаємини учасників між собою і порядок керування особою"[1,с.86]. До речі вибір організаційної форми здійснюється саме через механізм державної реєстрації конкретної юридичної особи. А тому ніяк не можуть бути зареєстровані юридичні особи, метою яких було б здійснення злочинної діяльності. Хіба що у разі створення фіктивних фірм. Виходячи з цього, на нашу думку, відмінність юридичної особи як суб'єкта корупційного злочину від злочинної групи чи організації, полягає перед усім в тому, що юридичні особи створюються для здійснення відповідної законної діяльності і вже в процесі отримання прибутків їх службовці можуть використовувати корупційні схеми.

Вимагає також особливого підходу вирішення питання про кримінальну відповідальність юридичної особи у зв'язку з участю

її службовця у вчинені корупційних злочинів в якості співучасника або підбурювача, де і може бути належним чином застосований інститут співучасті. Діяння фізичної особи (виконавця злочину) буде кваліфікуватися по відповідній статті Особливої частини КК України, а притягнення до відповідальності посадовця юридичної особи(підбурювача), крім цього відбуватиметься ще й з посиланням на Ч.4 ст.27 КК України. Але який злочини ставити в вину самій юридичній особі в інтересах якої діяв її службовець(підбурювач), в тому випадку якщо виконавець не має ніякого відношення до даної організації? Якщо виконавець злочину не є службовцем тієї ж юридичної особи чи можна скоєне розцінювати як злочин, вчинений самою цією організацією? Все таки треба враховувати той факт, що юридична особа – це специфічний суб'єкт правопорушення і її недопустимо повністю урівнювати з людською діяльністю. Якщо визнати, що вона може виконувати об'єктивну сторону ряду злочинів, бути їх виконавцем, вона все ж не спроможна бути організатором, підбурювачем або посібником. Організація злочину, керівництво його виконанням, вговори, підкуп, погрози, обіцянка – все це сутність вчинків, властивих тільки людині. Вважаємо, що запропонований в Конвенції про корупцію у контексті кримінального права підхід здатний вирішити дану складу ситуацію.

Слід також зазначити, що вчені, які позитивно відносяться до введення в законодавство інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб, підкреслюють, що шкода, яка завдається діяльністю юридичних осіб, значно перевищує шкоду, що може бути завдана окремою фізичною особою.

З усього вище викладеного можна зробити висновок, що запровадження в українському законодавстві кримінальної відповідальності юридичних осіб вкрай назріло і є безспірним фактом. Але складність цієї проблеми потребує чітких наукових розробок. Це пояснюється специфічними ознаками юридичної особи як суб'єкта злочину. Наприклад, в даному випадку як ніколи проявляється розмежування суб'єкта вчинення злочину та суб'єкта відповідальності, тому що притягуючи до відповідальності юридичну особу ми тим самим притягуємо не лише її, а у тому числі і її службовців, які не скоювали корупційного злочину, до відповідальності за дії конкретних фізичних осіб – її керівників. Найчастіше ж

під діяльністю юридичної особи маскується протиправна поведінка окремих осіб, які вчиняють корупційні діяння, – представників юридичної особи, що намагаються шляхом перекладення відповідальності на юридичну особу уникнути покарання. До речі, як вважає Кальман О.Г., "за злочини кримінальну відповідальність повинні нести конкретні фізичні службові особи, винні у вчиненні злочину. В іншому випадку до кримінальної відповідальності будуть притягуватись рядові працівники, які ніяким чином не впливали на прийняття і реалізацію протизаконних рішень керівників юридичних осіб"[5, с.65-66].

Також до юридичної особи недоцільно застосовувати традиційні покарання, проте юридична особа може бути піддана всім класичним майновим санкціям, а також забороні здійснювати певну діяльність чи її обмеженні, покарання може також стосуватись репутації юридичної особи [11,с.309-311]. Крім цього, однією з особливостей юридичної особи як суб'єкта злочину являється більш високий рівень гарантій відшкодування завданої у наслідок вчинення корупційних злочинів шкоди у порівнянні з індивідом в силу більш високої платоспроможності та прив'язки до відповідної території. Як підкреслює Г. Хайне корпоративні санкції повинні мати не репресивну, знищуючу, а превентивну мету, залишати можливість виправити свою поведінку в майбутньому і привести свою діяльність у відповідність із законом[10, с.460].

На сьогодні окремі автори роблять висновки про те, що наразі необхідно визначити у КК України підстави застосування до юридичної особи "інших кримінально-правових заходів", оскільки вони не вимагають встановлення в діях юридичної особи ознак вини, як вони визначені у КК для фізичних осіб, а достатньо лише факту вчинення протиправних дій, настання відповідних наслідків і причинного зв'язку між ними. Проте, вважаємо, що вина юридичної особи в корупційному злочині за своєю формою та змістом повинна бути рівнозначною вині відповідної посадової особи чи іншого її службовця. Інший підхід приведе до стирання різниць між формами вини. На думку Єгорової Н.А. : "Спроба побудування особливої, яка буде різнитися від "людської", конструкції вини юридичної особи в скоєнні злочину може привести до об'єктивного ставлення"[2,с.26]. Принцип винної відповідальності в кримінальному праві не повинен порушуватися, незалежно від зміни кола суб'єктів злочинів. Як зазначає Тихий В.: "У радянській

літературі висвітлювалась думка, що підставою кримінальної відповідальності є не склад злочину, а вина, винуватість, особливі властивості злочинця. Ця позиція ігнорує те, що підстава кримінальної відповідальності за одні й ті самі юридично однакові діяння має бути визначена у законі і бути єдиною в усіх випадках застосування даного закону"[9,с.51]. Проте остаточне вирішення питання про доцільність кримінальної відповідальності залежить не тільки від складу злочину, а й від урахування інших певних обставин справи, які не входять до складу злочину, знаходяться за його межами. У той же час ці обставини не можуть зробите злочинне діяння не злочинним і, навпаки, незлочинне – злочинним.

Література

1. Бринцев О.В. Організаційно-правова форма юридичної особи: визначення поняття/ О.В. Бринцев// Вісник Університету внутрішніх справ Випуск 12 Частина 1 Харьків 2000. – С.84-86

2. Егорова Н.А. Уголовная ответственность юридических лиц за коррупционные преступления/ Н.А. Егорова // Уголовное право. – 2003. - № 2. -С.25-26.

3. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень: Закон України N 1507-VI від 11 червня 2009 року //http://zakon.rada.gov.ua.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України № 1508-VI, від 11.06.2009 р.// http://zakon1.rada.gov.ua.

5. Кальман О.Г. Кримінально-правова політика і проблеми протидії корупції в Україні/ Олександр Григорович Кальман// Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми (матеріали міжнародної наукової конференції)ДЮІ ЛДУВС МВС України, 2006. - С.61-67

6. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар/ за заг. ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Видання 4-е перерообл. та допн. – К : Юридична думка, 2007. – 1184 с.

7. Организованная преступность и коррупция в России(1997-1999)/ [Кудрявцев В.Н., Лунеев В.В.,. Наумов А.В.]// Актуальные вопросы борьбы с преступностью в России и за рубежом- М.:2000 – 2, с.200

8. Павлинов А. Круг субъектов должностных преступлений требует уточнения/ А. Павлинов// Российская юстиция. – 2001.- №9. – С. 63-64.

9. Тихий В. Підстава кримінальної відповідальності за новим кримінальним кодексом України В. Тихий// Вісник Конституційного суду України. – 2002. - №3. – С.50-52.

10. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації /Микола Іванович Хавронюк. Монографія. –К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

11. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: Учеб. пособ. / Под ред. И.Д. Козочкина. – М.: Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2003.- 576 с.

12. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар/ за заг. ред. проф.. Харитонова Є.О. Видання третє перер. і доп. – Х.: ТОВ Одіссей, 2006 – 1200 с.